

Landskap: Småland (och Vätterbygden) Upptecknat av: Folke Weij

Härad: Tveta m. fl. Adress: Sjöbergs Egendom, Tenhult

socken: Jönköpings stad o. sock- Hämtat ur
narne kring Vättern. ~~Berättat av~~ angivna källskrifter.

Uppteckningsår: 1936. ~~Född år~~ XXXXXXIX

Uppteckningen rör F I S K E.

16 sid.

4661

Efterföljande spridda och till en del knapphändiga upplysningar angående fiske m.m. äro hämtade ur "Jönköpings Historia" och till någon ringa del ur "Meddelanden från Norra Smålands Fornminnesförening". Som de alltså utgöra ett utplock, och jag icke tillåtit mig några interfolieringar, göra de måhända intet gott helhetsintryck, men hoppas jag, att de sålunda sammanförda och i kronologisk följd ordnade dock skola bliva till nytta.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

—
1.

4661

F I S K E.

En tvist angående fiske vid Säby och Stickelösa gårdar i Skärstads socken beröres i ett brev av ägarinnan till dessa gårdar 1335, i vilket det bl.a. heter:

"Likaledes har jag af de fisken, som kallas 'vadha-draetae', lämnat två, nämligen Laghödreth och Halladreth, till gemensamt nyttjande af oss alla, hvar efter sin del.

Det tredje fisket, kallat Stacka, har jag öfverlåtit till deras brukande och nytta hvar tredje natt efter fritt val.".....

Gifvet Herrans år 1335 på de heliga sju sofvares dag (Undertecknat av Katarina, dotter till Bengt, fordom Västgötarnas lagman).

Notdraget Halla dreth bör vara lika med Hallösas (nuv. Lyckås) notdragningsplats, Stacka är nog Stackeryds notdrag och Laghödreth låg måhända vid nuvarande Drättinge.

På en karta över Säby, renoverad 1722, äro vid Säby-

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

—*—
2.

stranden utsatta fiskebodas, bryggor och tre notdragningsplatser. På kartan är utefter samma strand antecknat: "Denna insjö, kallad Landsjön, är en god fiskeplats till småfisk och mesta delen med ren sand- och stenbotten; brukas att fiska med nät kring detta landet."

Vid råfsteting den 9 september 1399 i Jönköping kärar riksrådet Sten Bienctsson mot konungens ombud Esbiörn Diekn angående en fjärdedel af laxfisket i Svedån, vilket fogden lagt under kronan. Domstolen gifver käranden rätt, och kronan förlorar.

Alfisket vid Ed lyckas däremot Esbiörn Diekn vinna åt kronan, men genom dom af häradsrätten 1412 förlorar kronan äfven det fisket.

Lax förtärdes mycket. - Anno 1463 omtalas, att herr Bo Stensson pantsatte en guldring för 12 mark, som han var staden (Jönköping) skyldig för en tunna lax. I närliggande vatten bedrefvo stadsborna fiske. - År 1463 friade sig Hoken Karlsson med ed från beskyllningen att ha dragit not "öster

appå sandin" (öster om nuv. Hamnkanalen) med Jon Olofsson och Per smed. Kanske beror denna korta anteckning i Tankeboken (rättsprotokollet) därpå, att fisket i Vättern på Sanden öster om åbron tagits i anspråk af Ljungarumsborna. - Anno 1481 gingo Mons Brosson och Mons i Torp tolfmannaed att ej ha dragit vaden förrän de köpt både vad och båt. - Sättet att fiska synes ej hafva varit olika det, som ännu begagnas.

Vid 1500-talets början voro sjökommunikationerna obetydliga. Vätterns vida vatten låg nästan öde med undantåg af de småbåtar, med hvilka fisket bedrefs vid stränderna. Någon enstaka gång syntes en seglare på sjön. Det var då en råseglare och sannolikt odäckt. Båtar med endast råsegel hade i Sverige gamla anor, som sträckte sig tillbaka till tiden före vikingarnas härfärder. Visingsö sigill bär bilden af en råseglare. Ännu in på 1800-talets senare hälft sågos dylika båtar, odäckade och med endast råsegel plöja Vättern.

I Jönköpings tänkebok omtelas 1548 bland räntor af stadens ägodelar, att Jönis Santasson betalar 3 öre för ett

fiskeri i Mølkeello (strömmen vid Dunkehalla).

I inventarieförteckning af den 16 oktober 1563 för Jönköpings slott upptages bl.a. skeppet, hvars inventarier äro: segel 3, ankare 2, spikhammar 1, kofot 1, drifjärn 1, bärtingar 4, båtshake 1. Under kriget blir behovet af båtar för transport mer trängande. Särskilt folk anställas för båtbyggande. I 1564 och 1565 års räkenskaper omnämnes byggandet af en jakt för k.m:t, och 1565 smedjearbete för 2 äspingar och 1 båt.

Under slottet lyda följande fiskerier: Sjöåkra laxfiske i Bankeryds socken, som 1565 brukas med en mjärde och räntar lax 2 tunnor i fjärding, samt Bosgårds ålfiske i Skärstads socken, som samma år gifver 22 lispund torr ål. I Vättern fiskar slottet själft samma år med 2 notar, hvilka gifva färsk fisk 4 tunnor i fjärding. Lax erhålles äfven från ett fiske i Habo, benämndt Svedån och Fagerhult.

På Jönköpings slott är (1565) saltad lax, röding och ål på matordningen.

Rörande fisket i strömmen mellan sjöarna (ån mellan Munksjön och Vättern) beslutes på ett sammanträde den 3 januari 1594. Man öfverlägger om "ån, som löper här utmed byn ut i Lillesjö och Vättern. Det beslutes, att ingen af borgerskapet skall sätta något fiskerede utan i halfva strömmen. Var någon sätter öfver all strömmen, så hafva bönderna lof det upptaga, dock icke sönderhugga, såsom de tillförne plägat göra, utan hafva det till rätten. Den, som då satt hafver, böte efter lag. Och skall byfogden, själf annan, vara med eller två andra stadens män, då åborna vilja det eftersöka, och ingendera parten vapen eller värja bära mot den andra vid edsöra brott. Ty halfva strömmen dömes staden till, den andra hafver ut kungsådra. Men om nora (norra) vrepfen (varpet) utanför och ofvanför stora bron vare bruk och lag, som förr varit hafver." På den tiden fångades präktiga laxar strax utanför bron, och det är lätt förklarligt, att tvister uppstodo, huruvida Jöns eller Måns dragit sin not på sin lagliga fiskeplats eller utanför densamma.

4661

Vid samma tillfälle sakfällides de bönder i Ljungarum, som togo Håkan Olssons och Per Bengtssons nät "här på Sånden" (på böndernas sida om ån) och läto dem förfaras, till 8 mark, staden enskildt.

Vid sammanträde den 31 april samma år blef afsagt, att de bönder, som vilja hafva kungsådran öppen, som löper ur Lillesjön och i Vättern, skulle hålla den östra bryggan vid makt hvarvt år för ådrans skull.

År 1600 säges angående Jönköpings Hospital, att under detsamma lyder: Fiskeri med not på Lillsjön (Munksjön). Fisket gaf dock ringa, år 1600 blott $1\frac{1}{2}$ fjärding färsk fisk. Dessutom mottager Hospitalet också någon "skattefisk".

Slottet erhåller fisk af Sjöåkra laxfiske, som 1609 lämnar färsk lax $6\frac{1}{2}$ lispund, hvarjämte slottets fiskare själfva samma år taga med not och nät $8\frac{1}{2}$ tunnor färsk fisk.

I Jönköpings slotts inventarieförteckning af 1611 upptages bl.a. båtar 2.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

7.

4661

År 1613 höra till slottet farkoster för kommunikationer å Vättern. Anders Persson skeppstimmerman och Göran prämpbyggare omnämnas särskilt.

Anno 1616 funnos vid befästningen 2 skutor, 2 skutor "med tyg", 4 båtar och 5 prämar. Bland slottets folk upptages ett mindre antal båtsmän. För transport på Vättern anlitas dessutom emellanåt enskilda personer.

Vid slottet finnas 2 notar, hvarmed fiskas i Lillsjön och Storsjön (Munksjön och Vättern), och under detsamma lyder allt fortfarande laxfisket vid Sjöåkra.

Gustaf II Adolf anlägger vid denna tid en karpdamn utanför slottsområdet.

Långt tillbaka (före 1622) har säkerligen ån mellan Munksjön och Vättern varit gränsen mellan Jönköpings stad och landsbygden. Ljungarumsborna ansågo sig äga rättighet till fiske på "Sanden", och när hamn anlades och stränderna blefvo pålade, fordrade borgerskapet i staden, att Ljungarumsborna skulle bekosta och vidmakthålla pålningen på östra stranden,

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

— 8 —

"östra bryggan".

4661

I de privilegier för Jönköping, som Gustaf II Adolf meddelade staden 1620, nämnes bl.a.:

Staden erhåller fritt fiskeri uti Storsjön.

Genom k. bref 1625 beviljades Jönköpings borgmästare och råd uteslutande "rättighet till fiske i de diken, som in i staden grafne äro", äfvensom det tillåts stadsborne att behålla det fiske i Munksjön, hvilket, "så vidt det utmed deras egor sig sträcker, af ålder sedvanligt varit." Bestämmelsen om fisket i Munksjön afsåg att reglera förhållandet mellan stadens och slottets fiskerätt. Angående borgmästare och råds gemensamma fiske beslöts af rådhusrätten 1628 i syfte att undvika tvister, att borgmästare och råd skola hafva en fiskare, som delar fångsten dem emellan, och ett bötesstraff af 3 mark beständes för hvilken annan, som "fiskar uti samma diket eller inom pollaren." Bestämmelserna mot tjuffiske i hamnen eller diket skärptes genom magistratens påbud 1632, att, ehö som därtill gör sig skyldig, från honom skall fiskeriet tagas

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

9.

4661

och han böta sina penningar. Angående "stadsfisket" beslöt magistraten 1633, att borgmästare och råd skulle delas i två hopar med 5 personer i hvardera, af hvilka ena delen skulle äga rätt att begagna stadsnoten under veckans 3 första söcken-dagar och den andra under dess 3 sista. Den parten, som hafver dragit med noten, skall henne i Storsjön uttvätta och upphänga vid 3 marks böter.

För att enskilda icke skulle kunna bedrifva olagligt fiske i sjöarna, förbjöds att fiska, sedan mörkt blifvit, eller att begagna nät utan märken.

Också fisket i Rocksjön blef regleradt. 1636 samman-trädde borgmästare och råd samt stadens äldste rörande denna angelägenhet, och det blef beslutadt, att man skulle rannsaka om stadens fiskerätt i "Ladugårdssjön", som rånärket utsträcker sig från Maredalen allt neder i sjön.

Fiskhandeln sökte magistraten omsider att ordna genom påbud 1639. Sex stadsfiskare tillsattes, hvilka skulle anskaf-fa färsk fisk; Ingen annan fick härefter bruka nät eller notar

kring staden vid risk att mista fiskredskapen. I detta första påbud omnämnas sik och lake, som säljas marktals, och siklöjor, som säljas valtals. Inspektoren öfver tull och accis klagade 1640 däröfver, att stadens fiskare ej erlade tull för den fisk, de fångade vid stranden, således inom stadens jurisdiktion. Detta erkände svarandena också, men tillade, att för den fisk, de uppköpte å landet, de ordentligt betalat tull. Ehuru landshöfdingen var närvarande, blef ej något beslut i frågan fattadt.

På våren 1649 hade bönder vid Motala ström förbyggt kungsådran "med hemliga vasar och fiskafänge". Vattnet steg i Vättern, och Jönköping blef öfversvämmadt. I sin nöd tillskref borgmästare och råd landshöfdingen i Östergötland Jakob Skytte. Landshöfdingen svarade, att han icke ville eller understode sig taga befattning med bönderna i Motala, eftersom samma gårdar jämte fisket i strömmen tillhörde grefve Per Brahe. I juni 1649 skref borgmästare och råd direkt till drottningen. Ehuru landshöfdingen i Östergötland omsider ge-

nom häradsfogden "låtit en del af samma uppsatta bygge neder-
rifva och uppkasta," hade likväl bönderna ånyo under vattnet
sina giller och vasar uppbyggt, så att vattnet här i staden
intet kunde sjunka eller få utlopp.

Vid slottet äro båtsmän anställda. Blott få upplys-
ningar lämnas om slottets sjöfart. I medlet af 1600-talet äger
kronan två bojorter, med hvilka förbindelse underhålles mellan
Vadstena och Jönköpings slott.

Angående fiskerätten i staden omgifvande vattendrag
förekommo under 1600-talets senare hälft då och då frågor och
tvister härom.

Fisket i "ådran" hade tillerkänts rätten. Härom stad-
gades 1651, att ingen uti rätten skulle uti ån sätta mera än
en hånna, och den ej vidare än midt i ådran. Det beviljades,
att kyrkoherden samt två extra rådmän, Thor och Asser Peders-
söner, desslikes skulle få samma fiskeri bruka och ett fiska-
fänge till sin tarf anställa. Emellan hvar hånna skulle vara
åtminstone 6 famnar, "att ingen öfver den andre skulle hafva

4661

orsak sig besvära."

Med landshöfdingen råkade staden i tvist angående fisket i Munksjön, i ådran och delvis i Vättern. Magistraten tillsatte 1652 Gudmund vandtmakare att fiska i Munksjön enligt sal. kung Gustaf Adolfs bref. Blefve han förhindrad, skulle rätten besvära sig. Ett bref skulle afgå till den kongl. rätten, att dem blefve förment att fiska i halfva ån.

Enligt månadstaxan för lifsmedel 1661 13/11 kostade en mark fisk af lax, sik och röding 3 öre kmt, af annan fisk 2 öre kmt.

Anno 1663 hade några borgare besvärat sig, att borgaren Thor Larsson af landshöfdingen erhållit fullmakt och på grund däraf förbjöde stadens invånare föröfva något fiskeri västan om stenbryggan intill spetalsbäcken. Thor Larsson eftersändes. Han berättade, att landshöfdingen ej räknade mera under kronan, än det, som vore utanför verket och vällen, eller så långt, som stenbryggan sträckte sig. Landshöfdingen hade gifvit honom fullmakt att däröfver hafva tillsyn.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

—
13.

4661

Landshöfdingen Gustaf Ribbing hade 1664 från Stockholm tillskrifvit borgmästare och råd i Jönköping, att stadsinvånare i hans frånvaro understode sig att fiska i Lillsjön, hvilket fiske allena komme slottet till. Magistraten beslöt tillskrifva landshöfdingen härom samt åberopa sig på Gustaf Adolfs privilegier 1625, hvaruti K. M:t tillstodde borgmästare och råd allena fiska uti hamnen och grafven inne i staden samt borgerskapet i Munksjön, hvar vid dess strand och land såsom af ålder. Dessutom framlades hofrättens resolution 23/3 och 3/4 s.å., som konfirmerade fisket i Munksjön och i ån.

Stadens fiskare erhöllo 1664 23/5 tillstånd att obehindradt draga i Storsjön, hvar dem behagade, och ingen skulle draga dem till men. Hvar de funno någon annan löpa med fisk i gårdarna, skulle de hafva rätt att med stadstjänarne taga fisken ifrån dem och ställa dem till ansvar inför rätta.

År 1665 dömdes i en ägotvist mellan Generallöjtnanten Israel Ridderhielm och Jönköpings stad: "Noch afstår ock välborne herr generallöjtnanten den pretention, han förmente sig

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

—
14.

4661

hafva på Blekholmen samt med de tvenne notvarp, som äre där under landet uti Munksjön, och därjämte de fiskedikena, som tillförene hafva varit grafna emellan bemälda Blekholme och Rockån, tillåter ock herr generallöjtnanten borgmästare och råd obehindradt att bruka, infreda och possidera efter den utställning, som nu uti bägge parters närvaro blef upprättad."

Genom k. resolution 1668 afgöres frågan om tull å produkter från staden Jönköpings eget område. Fisk, som fångas vid stadens strand, skall vara tullfri.

Anno 1668 5/9 beslöts på landshöfdingens särskilda tillsägelse att genomse och justera taxan för lifsmedel, och beständes bl.a.: En mark stor fisk, lax och sik 1 1/6 öre smt, 1 mark sämre fisk 1 öre smt.

Under året 1696 anlägges en "ny stor fiskesump vid slottet."

Om Vättern berättar en provincial medicus Lundelius i Jönköping (1698-1707), att den stundom tjuter och bölar som onda tjurar. När sådant tjutande sker, "berättade mig en gam-

4661

mal fiskare vid namn Hans Grön, att på lång tid är ej godt
att få fisk, särdeles när det sker på hösten, förrän vintern
kommer."

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

F. Neij

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

16.